

Klim og omegn

fra længst forivundne tider til omkring århundredskiftet

Af JENS ROLIGHED

Geologi.

PROFESSOR BØCKER har betegnet området ved Klim Bjerg som et af de bedst bevarede stykker natur i Nordeuropa, og en lille part af jorden er også for de sjældne planters skyld blevet fredet. Der er blomster som kegle-limurt med den lille røde blomst og de 30 ribber, den frynsede uden frøstjerne, den klæbrige klit-limurt, aksblomstrer ærenpris, bakkenellike, månerude o.m.fl.

I geologisk henseende er det et meget interessant terræn, og i klitten er der købt et areal, hvorpå Århus Universitet vil opføre et geografisk marklaboratorium.

På det 31 meter høje Klim Bjerg, hvor der er udsigt til både hav og fjord, bliver man mindet om vort lands tilblivelse for årmillioner siden. Limstenen, der er en del af danskekalken, findes i særdeleshed nordøst for Lund Fjord og Bygholms Vejle. Man kan følge den fra Lild Strand og Bolbjerg mod sydøst over Thorup og Thorup Kløv, Klim og Klim Bjerg og videre til Aggersborg.

Lige nordøst for Klim kommer man til et område, hvor der ikke er ret langt ned til skrivekridtet med rester af de smådyr, der i sin tid i et indhav var med til at bygge grundvolden for Danmark. Sydvest for kridtområdet er jordlagene måske sænket og er blevet dækket af tertiære (yngre) jordlag. Ved Klim Bjerg er en del limsten dækket af moræne, hvor der har været kalk, som nu er opløst og blevet til stenet sand. Der findes også i limstenen de såkaldte "skorstene", hvor kiseltsyre danner åbninger, og den nedløbende flyvesand omdannes og bliver leragrig.

Limstenslaget er hovedsagelig opbygget af små kalkstængler, bryozoer eller mosdyr. I hvert hul på stænglen har siddet et lille dyr. Det er dynger af disse stængler i datidshavet, der er blevet til limsten. Selv om disse kalklag ikke hører til jordens urtid eller oldtid som adskillige lag på Bornholm, så er limstenen og kridtet i Klim ikke fra i går, men må henregnes til at være dannet i jordens middelalder, kridtlagene er ca. 80 millioner år, og limstenslagene anslås til at være 70 millioner år gamle, så de er fra de ældste tider af hovedparten af landets tilblivelse.

Kridt- og kalklagene her hører til den del af landet, der flere gange har været sænket i bølgerne og atter er hævet op. Den sidste sænkning var i stenalderen. Øst for den bugtede og fligede Thykyst lå en mængde øer: Bolbjergøen, Hannæsøen, Vustøen, Thorupøerne, Klimøen osv. Men det urolige hav dannede samtidig med landhævningen dæmninger mellem øerne og gjorde det hele til et sammenhængende land.

Til jordens nyere tid regnes tertiær- og istiden, hvis sidste periode skal være afsluttet for ca. 15.000 år siden. Flere steder i Klim er der fundet rhombeporfyrer, der fortæller om hvilke sten isen i den fjerne fortid kan have ført hertil fra Norge. Ligeså er der flere steder på Klim marker fundet ravklumper fra tertiærtidens "skovøer"; ravet fandtes især i oldtiden, men skyller endnu i land ved Klim sogns kyster.

Oldtidsminder.

I Klim sogn er der fra den ældre stenalder fundet flere kerneøkser og andre groft tildannede økser samt flintskræbere, der ligesom fundene på Troldsting ved Bolbjerg fortæller om menneskers færd i den fjerne tid. Der er ikke fundet køkkenmødding i Klim; men det er der på Hannæs, der i den ældre stenalder til dels havde de samme naturforhold som Klim.

Fra den yngre stenalder er der i Klim fundet mange fint slebne økser både af dem, der er spidsnakket, og af dem, der er tyndnakket. Der er fundet flere flintpilespidser, harpuner og dolke, granitkøller og hamre, og i enkelte hjem kan man træffe hele samlinger af fine dolke fundne i egnen. Efter sagn skal der have været en jættestue i Klim.

Fra bronzealderen er der ikke så mange spor i Klim sogn. Der nævnes kun et par gravhøje, der begge er forsvundne. Den ene har ligget øst for Klim mellem Fromsig Eng og Klim Rimme. Den anden hed Gu ldhøj og lå i Klim Odde ved Oddeled. Denne høj fra sidste del af den yngre bronzealder har haft enstensætning. Og ved grusarbejde på stedet blev i 1949 fundet to halsringe af bronze, den ene var hel, den anden kun halv; de riflede ringe er 19 cm i diameter og stammer nok fra enstensætning. Fundes på museet i Thisted. Der er fundet flere potteskår fra samme tid. At der i bronzealderen såvel som før har været landbrug, hvor man har haft heste, okser, svin og får, er meget sandsynligt, da der fra samme tid ved Troldsting er fundet levninger af svin, okser, får og heste, og i Vust er der i strandgrusaflejringer fundet knogler af hest og tamokser af de racer, der anvendtes i bronzealderen.

Ved anlæg af sportsplads ved Klim skole blev der i 1957 fundet en grav fra den yngre romerske jernalder, 400 e. Kr. Den var anlagt på flad mark, kun dækket af 0,20 m-0,25 m overjord. Graven, der var sat af og dækket med tynde limstensplader, havde en længde af 1,50-1,60 m, en bredde af 0,60-0,70 m og en dybde af ca. 0,20 m. Gravgodset, der viser, at den gravsatte var en kvinde, omfatter: tre små sølvnåle, 45 små ravperler, et tildannet stykke bronze, en benkam, en udsmykket tenvægt af ler og et lille udsmykket lerkar. Nær ved graven er fundet en grav mere og et andet lerkar, ligesom der er fundet skår af flere lerkar, der vidner om, at der har været en større samling fladmarksgrave. Gravfundet fortæller om den tid, da det var skik, at der skulle følge mad med den døde i graven; tit stilledes det så bekvemt an, at stegen samt en kniv var nær ved den dodes mund, og i umiddelbar nærhed deraf stilledes et lille kar med drikke. På sine steder holdtes der dødemåltid på selve graven, hvorved også den døde fik sin part; måske har det også været skik i Klim, i visse egne af landet holdt skikken sig til helt hen i det 4. århundrede e. Kr.

I egnen er der fundet flere lignende limstensgrave. Fx. er der ved vejarbejde fra Korsholm til Øslev, Kettrup sogn, i 1953 fundet 3 skeletter i 2 limstensgrave, hvor både gulv og overliggere var af limstensplader. De er fra ca. 100 år e.

Kr. Og i den tyske besættelsestid blev en limstensgrav i Ellidsbøl i Vust afdækket.

Ved gravpladsen i Klim blev også fundet en af de omdrejende kværnsten, der kom i brug i yngre romersk jernalder og fortsætter ned igennem vikingetid og tidlig middelalder. Granitstenen er 38 cm i diameter og er 18 cm tyk, dens ene flade er jævn, men uden riller.

Stednavne.

Navnet Klim kommer nok af et kli med betydningen limsten. Fra gammel tid til i dag er der brudt limsten på Klim Bjerg. Af limstenen er der gennem mange år savet sten til bygningsbrug, i dag som før brændes den og anvendes til mørtel. Klim er blandt de bynavne, der kan regnes for de ældste, dem, der ender på -um, -ing og -sted. Og efter dette kan man skønne, at Klim har været landsby allerede i den yngre bronzealder.

I Klim sogn er der en mængde naturnavne, ligesom der også er navne med anden oprindelse. Der er Klim Kobakke, Klim Holme, Øster og Vester Klitgård, Nørre og Sønder Fårbæk; Fårbæk må have forbindelse med dyrenavnet får, der i Klim udtales foer, hvorimod fårest i udtales få'sti. Fårbæk udtales fo:rbek, hvortil svarer skriveformen fra matriklen 1664 Foerbech. Fårbæk kan ikke, som nogle har hævdet, have forbindelse med udsagnsordet fare, idet der hertil skal svare en udtale få:r.

Imer, en gård ved Klim Bjerg, skrives 1542 Imer, 1664 Emmer, 1822 Imme.

Forleddet i "Napkjær" kommer sikkert af nab, spids. Skagens fiskere har kaldt Grenens yderste spids "nabbe", ligesom også byen Nabe ved Agger er blevet kaldt "æ Nab"; det er således tænkeligt, at Napkjær betyder spidsen eller fligen af Klim Kær. Grishauge (1610 Griishaffue) var sagtens oprindeligt et heget sted, hvor svin har gået; det hedder sig fx., at Gandrup bys svin har gået i svinehave med hyrde. Kalhaw (Kalvehave vest for Grishauge) må have navn efter indhegnet sted til kalve. Også Bøshave, der i forrige århundrede skrevs Byshave, må til oprindelse have et indhegnet areal i byen.

Navnet Stodhaw kunne godt have noget med heste at gøre. Stod (stutteri). Men de helt gamle udtaler ordet: *Stodhøw*. Det er da et navn, der minder om stad, ståd, "støtte", måske fordi der på stedet har været rejst en hellig stolpe eller gudestøtte, hvorved man ofrede. En arabisk geograf har i en beskrivelse fortalt om mødet med nordiske vikinger i Rusland: Når de gik i land ved de russiske floder, var deres første handling at rejse en støtte og bringe guderne et takoffer for god rejsefærd. Og ordet stolpe (stulpas) er lånt til litauisk i betydningen "hedensk gudebillede".

Til de fra landsbyen opdyrkede afsides egne hører Klim Terp, der altså er et yngre navn. I Jylland er Terp en almindelig sideform til Torp. Klim Terp skrives i 1610 Torp, men har i 1664 og senere den nuværende skriveform.

Historie og folkeminder.

Klim sogn er 4276 ha stort, deraf er 227 ha klitter og stenmarker. Store klitarealer er nu dækkede af plantager, ligesom enkelte partier er opdyrkede. Ane Bolette Imer har fortalt til folkemindesamleren Evald Tang Kristensen: "Her nord i klitterne har det i gammel tid været opdyrket, og der kan findes gamle agerfururs". Mange kan huske,

hvorledes de bueformede klitter gennem årene er flyttet mange meter mod øst. Denne sandflugt er begyndt senest i det 16. århundrede; årsagen til sandflugtens ødelæggelser er først og fremmest store geologiske begivenheder. Sandet blev skyllet i land og førtes med blæsten helt ind over frugtbare arealer. Måske har rydning af skove nogle steder medført, at sandflugten nåede videre frem.

Jens Olufsen, der var sognepræst i Thorup-Klim-Vust, indberetter om kaldet 1558 og 1571 og klager over, at alle tre sogne er meget fordærvede af sandflugt. Også Peder Madsen, der var provst, klagede i 1625 over sandflugtens ødelæggelse af sognene.

Ved den tid, der af præster indberettes om sandflugtens hægning, fortælles i 1568, at der i Klim sogn var 26 gårde, 9 boelsteder og 25 gadehuse. Der nævnes, at der var intet frit bøndergods, 3 gårde ejedes af fru Ane Olufsdatter, Krapperup i Skåne, 1 gård af fru Ermgård, Henrik Gyldenstjerne til Ågård havde 3 gårde, fru Edel Hardenberg, Ørum slot i Thy, havde 1 gård, Oluf Mouritsen, Lerbæk i Vendsyssel og Boller i Skåne, havde 3 gårde, Holger Rosenkrantz til Boller ved Horsens havde 4 gårde, 4 gårde hørte til Øland kloster under kronen, og 7 gårde er uden betegnelse.

Det hedder i gamle talemåder, at folk fra Han herred ved armod og undertrykkelse har fået deres virksomme frihedsånd underkuet, så det varede længe, inden der for dem skete fremskridt. G. Begtrup fortæller i sin beskrivelse af Han herred i 1812, at herredet er stedmoderligt behandlet både af naturen og af mennesker. Der er sandføgne jorder, hede, moser og kær. Selvejergodset er ikke udstykket, er mådelig dyrket og sandet. Man gøder til byg og har derpå 2 kærve rug og derpå havre. Der kunne rådes bod på de store forsømmelser ved udskiftning og ved hensigtsmæssig dyrkning af kærjorderne. Til eksempel på "Han herreds rå tilstand" tjener Klim by: 90 tdr. hartkorn, ikke udskiftet, men har været to gange opmålt til udskiftning. Arealet er: klitterne 2480 tdr. land, holmene 1620 tdr. land, østerkær 770 tdr. land, agerland 360 tdr., engene 720 tdr. land, altså af areal på 5590 tdr. fragår 4510 som ubrugelige og forsømte.

Omtrent på nævnte tidsrum var antallet af kreaturer på en almindelig bondegård 3-4 heste, 4-6 køer, 12-14 ungdyr og stude, 16-20 får og nogle få grise; nogle havde gæs, og husmænd kunne have 8-10 får.

Man blev ved at have mange får til lang tid efter århundredskiftet, og særlig i klitegne har fårene endnu stor betydning. Efter høsten mærkede hver sine får og lod dem gå løse. Når de ved Mikkelsdagstid blev klippede, gik de, der skulle leve, i hedebakkerne til ved juletid, så kom de ind om natten og ud om dagen, når jorden var bar. Man døjede i sin tid meget med en fåresyge, man kaldte "svæl". Der samledes vædske under dyrenes hud på halsen og over bovene, så ulden faldt af. Sygdommen søgte man at fordrive ved at give fårene terpentintil både indvendig og udvendig, og bagefter vaskede man dem med varm kærnemælk.

En tid gik man fra at klippe fårene om efteråret for kuldens skyld. Om foråret gik man i lag med klipningen, når den værste travlhed i marken var overstået. Var det grimt vejr, kom fårene i hus bagefter. Først måtte de vaskes. I et kar kunne en halv snes får vaskes på 1½ time; i luden blev der bagefter vasket gammelt tøj. Den stride uld

på fårets lår og hale kaldtes radeuld, og ulden, der faldt af, var vragstov.

Tit hjalp mand og kone hinanden med klipningen, et får klippedes på ca. 1½ time; tit beholdt dyret en dusk på ryggen som mærke. I klipningstiden kom tiggere og bad om en almis tov; som regel fik de en god håndfuld med.

I forrige århundrede havde man ikke mange grise. Det var stykker, man havde, stod om sommeren i tøj eller i indelukke. En so havde gerne klaptræer på. Efter høst blev de mærkede, og de blev ringede i trynen, så de fik lov at gå til fri felt. Omkring ved Kristi himmelfartsdag samledes opkøbte svin i flokke og blev drevet til Holsten, hvor de solgtes for godt køb, så omkostningerne ved driften kunne betales. Nogle få slagtede svin sendtes med skude til Norge. Flere gårdmænd i Klim har haft skuder til at sejle fra Jammerbugten til Sydnorge for samhandelens skyld, en handel, der har holdt sig til langt op i det 19. århundrede. Og ikke så få landmænd solgte deres varer til de af kystens beboere, der havde småskuder; de sejlede så til Norge med æg, smør, korn og kreaturer, og de medførte tilbage tømmer, tjære, salt og jernvarer.

Det var ikke let at sejle ud fra den kyst, hvor der ikke var nogen havn og ingen læ for stormen; men man vovede det alligevel. Større både blev ved tilbagekomsten liggende uden for revlerne; dér blev tømmeret kastet i vandet, for at strømmen kunne føre det mod land. Hvis vinden ikke var i rigtig retning, kunne det ske, at man måtte sejle fra kysten igen og blive ude i længere tid. Til tider kunne man se 7-8 småskuder komme fra Norge, de var ikke større, end at de kunne sejle over revlerne ind til land, og så blev de af mange hjælpsomme kystboere trukket ind på strandbredden.

En del landmænd fra Klim handlede i sin tid med Hans Dige ved Thorup Strand. Hans skude sejlede til Norge med det, han opkøbte hos bønderne. Når kreaturerne skulle om bord på skuden, blev de først ført derud i både, og så kom der en slem omgang for dem, idet de fik rebet bundet om hornene, og saa blev de hejset op i skuden.

Flere huse i Klim har været meget primitivt indrettede, især huse i klitten. Endnu lever der mennesker, der er vokset op i et hus opført af digetørv klædt op med træ. Det var en stor ting, da der i hjemmet blev råd til at få opført et hus af de limsten, der savedes ud ved Klim Bjerg. Jordhuset blev derefter brugt til stald. Flere steder var der udhuse, hvor den ene sidemur var opført af digetørv eller jordtørv. En del huse var klinet op af ler mellem limsten og stolper. Sådanne huses vægge kunne have visse mangler. I et hjem prøvede en kone at pille i den revnede og hullede væg, fordi hun og hendes mand ønskede at købe gården. Men ved denne fingereren blev konen i hjemmet så irriteret, at hun svor på, at de to i hvert fald ikke skulle komme til at bo i den gård, hvor hun havde været rådende gennem de mange år.

Det var ikke altid let at skaffe brændsel i den træfattige egn. I et hjem i Klim Odde fyrede man bl.a. med tørrede "kokasser" samlet op i sække i Øsig. Man huggede også de stikkende havtjørn og anvendte dem til brændsel. I klitten gravedes "stiktørv", hvor der var græs og siv, de lavedes omtrent i murstens størrelse. Med en rundbladet spade gravedes også de lange, tynde brændtørv, hvori der var lyng eller andre hede- og klitvækster. Fulgte der forneden noget sand med dem, kunne de også tjene til andre formål, så var de gode at pudse gaffeltøj på; det ansås for bedre

end at benytte brættet, hvorpå der var strøet aske og kridt. Tørv anvendtes også, når persejernet skulle varmes i ilden; efter opvarmningen lagdes persejernet ud på gulvet, og man hældte vand på håndtaget, så det kunne afsvales, inden man kunne tage ved det. Siden brugtes det at opvarme en bolt i ilden til at komme i strygejernet.

Adskillige steder i Klim er der tørvejord oven på blåler; flere har benyttet sig af dette, så man først har gravet tørv og derved har fået rigeligt med brændsel, så man kunne brænde de sten, man bagefter lavede af leret. Det er sket på Klimgården, ligesom der er brændt sten på Anders Røges teglværk og tre andre steder i Klim.

I almindelighed gravedes tørvene med tørvespade bænkevis, idet man havde en "rånkniv", en langskaftet kniv, hvori bladet vendte vandret, den kunne man stikke langt ned i tørvejorden og skille den ene bæk fra den anden, og man kunne bruge den til at skære på tværs af bænken for at give tørvene den bredde, de skulle have. Med spaden toges så 4-5 tørv, der lagdes op på brinken, hvor en udtriller med en trillebør kørte dem hen på tørrepladsen. En arbejdsmand kunne på en arbejdstid fra kl. 5 morgen til kl. 5 aften grave 10.000 tørv.

Man brugte også at grave tørv ved hjælp af et "trækværk". Det bestod af en ca. 1½ m lang træspade. Den var lavet af to tynde, glatte fjæl på denne længde, den ene havde en tørvs længde og den anden en tørvs bredde; de blev slået sammen i en ret vinkel. Spaden kunne minde om en lang kasse, hvor man kun har bunden og den ene side. Forneden var den beslået med skarpslebte jern, og foroven var der et vandret håndtag. Men med tørvespaden fulgte også en stang med en kniv, der ved hjælp af et håndtag foroven kunne drejes rundt, så den forneden afskar og fastholdt et "tørvehoved", der med spaden kunne hales op på brinken. I tørvehovedet kunne være ca. 15-20 tørv, der så med en "tørvekniv" af form som et kortskaftet skuffejern med tværpind til håndtag blev skåret i tørv.

På tørrepladsen blev tørvene efter en tids forløb rejst på enden, derefter skulle de skrues eller stakkes. Man brugte også at "rangle" dem eller "bænke" dem. Tørvene blev lagt i en lang række med et par tommers mellemrum side om side, derover lagdes igen et lag, ialt 5 lag, det var ikke højere, end man kunne skræve over dem, og man havde tal på tørvene ved at tælle de øverste. Rækken var et slags dige, der også er blevet kaldt "rongel".

Blandt teglværkerne var der et vest for Klimgården. Leret gravedes om vinteren op af lergraven. Man arbejdede sig i dybden ved siden af vandet, som kun en balke holdt ude. Der var 3 mand om arbejdet, og den øverste havde et særligt ansvar (det var gerne Dreas Kjeldsen), han skulle give signal til arbejderen i bunden, når det ikke kunne gå at være der længere, fordi der var trængt så meget vand gennem balkens sprækker, at den snart ville give efter for vandpresset. Når Kjeldsens brøl lød, måtte man op i en fart.

Ved stenstrygningen skulle der stadig være æltet ler til brug, derfor var der to stenindhegnede pladser, der hver var ca. 25 m². I bunden af pladserne var der træ, hvorpå så leret med sand og vand æltedes. Æltningen foregik på den måde, at der sad en mand på en træforhøjning mellem to hjul, der blev trukket rundt af to heste i gangen uden om den indhegnede plads; det var så hjulene, der æltede leret. En mand kørte med trillebør den æltede ler hen til manden, der strøg stenene. Med hænderne klaskede han leret ned i

formen, hvori kunne være to sten; når formen var fuld, blev stenene strøget glatte med et strygebræt. De håndstrøgne sten trilledes hen i tørrehuset, hvor de liggende på fladsiden anbragtes på hylder, der var under tag, senere rejstes de på kant: de skulle "rankes".

Når stenene skulle brændes, foregik det tit i en ovn, hvor der samtidig brændtes kalk, der så skulle være længst fra ilden. Stenene blev ikke brændt lige meget, nogle blev hårdbrændte, andre blev halvbrændte, eller de blev mellembændte, og nogle kunne få forskellige kulører, så man kaldte dem flammesten. I regelen havde stenene en pæn gul farve, men de skifter udseende med årene, og huse, der er opført af dem, har nu en grå farve, hvis ikke de er kalkede. Der lavedes også ubrændte sten, rå sten, som i mange bygninger er anvendt til skille-mure.

Der var stor forskel på stenenes pris. Til et stuehus, der opførtes i 1872, kostede brændte mursten 6 kr. pr. tusinde, medens tusinde ubrændte sten kun kostede 3 kr. Omkring ved århundredskiftet kostede de tilpas brændte sten 20 kr. pr. tusinde, halvbrændte sten kostede 12 kr. pr. tusinde, og ubrændte sten kunne købes for 10 kr. pr. tusinde.

Ganske få år efter århundredskiftet nedlagdes teglværkerne. En tid så man lerhøje på markerne, hvor de havde været. Nu er både højene og tørve- og lergravene jævned med jorden og er blevet til marker. Og klimboer var med til at rejse et moderne teglværk ved Kvoldsbjerg i Lild sogn.

Klim er til tider nævnt som midtpunkt i Han herred og som brændpunkt for egnens liv og røre. Tit er der afholdt større møder, og før i tiden var Klim Snapsting¹). Hvert år gav tinget anledning til afholdelse af storstilede festligheder med morskab af forskellig art for gamle såvel som unge. Disse festligheder erhvervede sig efterhånden sådan hævd, at de, længe efter at det egentlige ting ved tingstedets flytning havde tabt sig, fortsattes om end med uofficielt præg. Om dagen samledes mest ældre på pladsen, hvor nu Klim Alderdomshjem er, men om aftenen kom ungdommen til; der blev danset 3-4 steder i byen, og der smagtes også på den hjemmelavede brændevin.

Ægteskaber blev i de tider tit indgået inden for familiekredsen og sjældent mellem folk, der boede på hver sin side af by- eller sognegrænserne. Men i V. Han herred var Klim Snapsting årsag til, at folk fra forskellige byer blev gift, idet forbindelserne blev knyttet ved snapstingets festligheder.

I det 17. og 18. århundrede boede herredsfogden ofte i Klim. I 1785 havde herredsskriveren bopæl i Grishauge. Men "boligen skiftede med manden". Man udpeger dog i dag den nu udstykkede gård matr. nr. 15 i Klim som "herredsfogedgården". I mands minde blev den kaldt "Rasmus's gård". Den har ligget nord for Løgsteds og Kasper Skovsteds. Bygningerne er nu væk, den sidste rest forsvandt, da hovedvej 11 flyttedes i 1954; men de ældre kender herredsfogedgårdens plads.

Ligeså udpegedes Stodhøj på Klim Odde som herredets rettersted. Det er sagtens som følge af nedarvede minder om tildragelser, som har fundet sted ved galgen, at mange endnu føler sig uhyggeligt til mode når de i mørke aftener og nætter færdes på Oddevejen forbi stedet. Der går sagn om mødet med en hovedløs hest og andet spøgeri.

Til tider har det, der har bragt uhygge, haft en naturlig årsag. I en gård ved siden af vejen kunne karlene ved tolvtiden om natten høre et barn græde, fordi det hed sig, at en pige havde dræbt sit barn og begravet det i en bås i hestestalden. Manden i gården og en nabomand besluttede så at våge en nat, og hen på tiden, da hestene ikke havde mere at æde, begyndte en ung plag at gnide mulen på en rude; derved fremkom en lyd, der kunne have lighed med et barns gråd.

Fra herredsfogedtiden i Klim kan nævnes, at der i fattigprotokollen for Tømmerby-Lild sogne i 1804 er nævnt, at der "til indtægt for Fattigkassen var indkommet fra Capitain og Herredsfoged J. C. Hansen i Kliim en Mulcht, som Peder Rotbøl var ved en Giæsteret i Thisted idømt at betale". Hansen var herredsfoged til omkring 1826.

I 1787 var Friderich Henneberg herredsskriver og boede i Grishauge i Klim. Det år stod et bryllup i gården, idet herredsskriverens datter Sophie blev gift med skipper Jens Sand.

Herredsskriver Friderich Henneberg kom til egnen fra København omkring året 1780. Der gik sagn om, at han havde været kongelig fuldmægtig, og at han flere gange havde spist ved hove. Han boede først i Grishauge i Odde, men flyttede senere til Thorup Strand i den gård, hvor forhen strandfoged Holm boede. Tingstedet var derimod i en gård i Fjerritslev hos en mand, der hed Niels Vejby.

I folkemunde er mindet endnu bevaret om herredsskriveren, der var en høj, svær mand. Han var et sjældent retskaffent menneske, men tillige meget hidsig, og der fortælles, at når han følte, at en forurettede en anden, da kunne han fare op og springe frem mod vedkommende, men da der i den tids stuer var lavt til loftet, løb han ofte hovedet mod bjælkerne og havde af den grund næsten altid et åbent sår i panden. Hans samtidige sagde om ham, at det var ham, de havde at takke for den ret, de fik, når de mødte til tings, for han skulle nok skaffe den ret, som havde ret, enten han så var høj eller lav.

Den beboelige og dyrkelige del af Klim sogn var sikkert i gamle dage indskrænket til det areal, der fra Klim Bjerg, markens højdedrag og Kobakken strækker sig mod syd ud i den spids, der endnu som den gang kaldes Klim Odde. Den øvrige del, der ikke var dækket af sandflugt eller oversvømmet af Limfjorden, brugtes som fælles græsning for bymændenes kreaturer. De dyrkede dele indhegnedes med diger eller ris; men ud derigennem førte til eng og kærafdelinger og nabobyer veje, som var anlagte på sammenkørte volde.

Inger Marie Thorhauge, Klim, der som 94-årig døde 1955, har fortalt om forholdene i den svundne tid. Hendes mor havde med en trillebør været med til at køre grus til vejen fra Klim Odde til Gøttrup. Yderst på oddespidsen var der et led, så vejen ind til de dyrkede marker kunne spærres af for de udenfor græssende kreaturer. Tidligt lå, hvor nu gården "Oddeled" ligger, en gård, som i ældre dokumenter benævnes "Gården ved leddet". Denne gård kom til at tilhøre Inger Marie Thorhauges bedstefader Niels Madsens familie. Men det har en egen historie:

Gården ejedes fra midten af det 18. århundrede af sognepræst Jørgen Clementin i Kettrup-Gøttrup. Han bortforpagtede 1760 gården til Peder Jensen (Led). Peder Jensen interesserede sig for studeopdræt og virkede under gode kår, så han blev en velstående mand og blev selvejer

¹ Se Jens Damsgaard: Historisk Årbog for Thisted amt 1909 og Aug. F. Schmidt: Historisk Årbog for Thisted amt 1931.

af gården. Efter hans død i 1785 begæredes skifte af enken og den umyndige Jens Pedersen Leds formynder Lars Nielsen, Odde. Skiftet foretoges af herredsskriver Friderich Henneberg fra Grishauge i sommeren 1785. Enken blev samme år gift med ungarl Svend Jørgensen. Hun døde 1808; året efter giftede Svend Jørgensen sig med Kirsten fra Havgård i Odde. Havgård har ligget lige ved vejsvinget nord for Johannes Breums ejendom. På stedet var i mange år nogle træer, der blev kaldt "Haven".

Efter Svend Jørgensens første giftermål kom han i besiddelse af en formue, hvorved han bl.a. købte en del af N. Jørgensens gård og tidligere sædegård "Odde". Denne herregård, matr. 35 Klim, havde tidligere tilhørt Inger Marie Thorhauges bedstefader Niels Madsen.

Niels Madsen opkøbte stude, der skulle til Holsten. Men ved handelen og tummelen med studene brækkede han et ben og måtte have en anden til at drive studene til Holsten; men denne mand blev væk med det beløb, han havde fået for studene, og da pengene efter statsbankerotten i 1813 dalede i værdi, måtte "Odde" stilles til auktion.

Efter benbruddet døde Niels Madsen, og ved auktionen i 1820 blev sagt: "Tænk på konen og på børnene!" Svend Jørgensen købte så gården, og samtidig flyttede Niels Madsens enke med børn til "Oddeled", som gården ved den tid kaldtes. I de dage var forholdene således, at man i en gård i Thorup ikke kunne betale en karl sin løn. Karlen overtog så gården for sit tilgodehavende.

Den dyrkede inddigede mark havde gårdene gerne i en halv snes skifter. I kæret var det så blødt, at kreaturerne tit kom til at sidde fast. I klitten gik får og ungkreaturer overalt, idet man var fælles om driften, så kunne en hyrde passe får og kreaturer fra flere gårde. Om natten blev de gennet ind i folde inden for diger, hvor de så var, til de blev lukket ud om morgenen. I kæret kom dyrene i grimt vejr ind i et skur opført af limsten og ler med stråtag. I regelen var der lidt med føde, og kreaturerne var tit magre om efteråret efter sultekuren.

"Oddeled" fik sin plads mod syd; i den modsatte ende af Klim lå "Agerledgård" omtrent der, hvor rutebilerne nu har holdeplads. Agerledgård eller Jeppes gård, som den i mands minde blev kaldt, var opført 1741. Den var opført af limsten med ler imellem, til stuehuset var der dog brugt kalk, men der var lergulv. Blandt de mange skifter, der hørte til gården, kan nævnes: Bøshave, Østerkær, Nordkær, Sønderkær, Nordmark, Søndermark og Klitten. I skifterne såedes rug, havre og byg. Da man begyndte med roer, såedes de første frø af en kop, senere lånte man en såmaskine fremstillet af husmandspioneren Jens Clausen.

De første kartofler, man brugte i egnen, var de såkaldte "skotske kartofler". Man så meget skeptisk på den slags i førstningen. Ved sammenkomster lod man dem gå rundt i en lille skål med en teske; med den puttede man en kartoffel i munden og lod så skålen med skeen gå videre til den næste. Men man kom dog snart ind på at spise flere, og så pillede man de kogte kartofler inde ved bordet, før spisningen begyndte; nogle foretrak dog i stedet for de runde frugter at dyppe et stykke brød i "dippelsen". Søbemaden indtoges med hornskeer, hvormed man langede til det fælles fad. Når måltidet var endt, tørrede karlfolkene selv skeerne af; først fik bagsiden af skeen et træk af ærmet, idet den blev stukket ind mellem venstre

arm og side, så tørredes hulsiden af på albuen, og derefter blev skeen sat op i en "øsken" eller strop ved bjælken.

Under bænken i hjørnet af stuen stod brændevinsdunken. Det var tit, en karl morede sig med at slå til den med en hæl. Havde det været en streng arbejdsdag, fik folkene gerne en dram. Sjældent kom der fremmede, uden man tyede hen til brændevinsdunken. I enkelte hjem startede mand og kone om morgenen med en dram. Det hændte, at man kun havde ét glas, det skiftedes man så til at bruge, idet den ene nødte den anden: "Nej, tag du'en nu!" Hvem der særlig gerne ville have de våde varer, hældte også en dram i maden, i kålen eller suppen. "Skal vi ekj ha nøj i et, mor?" kunne manden spørge. Spiritusnydelsen førte dog sjældent til misbrug.

Enkelte gårde havde en toft ved hjemmet; men ved gårdene i Klim by var der kun et meget lille jordtilliggende mellem bygningerne og vejen. Man kaldte det "gåden" eller "haven", skønt der var grumme lidt, der mindede om hverken gade eller have.

Når naboer boede så nær sammen, var det ikke altid let at enes så godt om sagerne. Naboen kunne så let komme til at tøjre et kreatur i "haven", eller et dyr kunne løbe over skellet. Ved sådanne lejligheder kunne der lyde tordentale som: "Din helle kanalje! Du går der og stritter med en salmebog under armen! A tror, a kommer før til himlen end dig!" Men var der nød på færde, så fx. en ko ikke selv kunne rejse sig efter en kalvefødsel, glemtes mellemværendet, så kunne nabokonen komme og sige: "Å bitte mand, kan du ekj godt komm og hjælp ved den ko? A hår lå og bølet hiele natten!"

Nabouenighed afgjordes i egnen tit på særegen måde. En mand, der fik skyld for at kunne mere end sit fadervor, sendte sin "høwerdreng" (hjorddreng) om til naboen, hvor han listede om med hænderne på ryggen; men naboen mødte drengen, og efter at der var stillet ham flere spørgsmål, fortalte han, at hans husbond havde givet ham den pind, han gik med i hånden, og sagt, at han skulle gå over til naboen og putte den ind ad en af ladehullerne; det ville nabomanden ikke have drengen til, men bad ham smide pinden ind i en hyldebusk henne i skellet. Det gjorde drengen. Men siden kom det til at vrimle med mus i og omkring busken.

Der var visse folk, man tog sig i vare for, fordi man troede, de kunne hekse og forgøre kreaturer. Når en mand, man kaldte Niels, havde været til stede, døde gæs linge, eller køerne holdt op med at give mælk. Man bestyrkedes også i, at det var Niels's skyld, når man sendte bud til den kloge Maren Håning i Himmerland, og hun fortalte, at de på den og den dag havde haft besøg af en mand, der havde ønsket ondt over besætningen, ham måtte de ikke lade komme inden for deres døre. Og Maren Håning vidste jo besked om alt. Da en mand ville over til hende for at søge råd, spurgte han sin kone, om han ikke skulle tage en ost med over til hende. "Nej", svarede konen, "den regner sådan en gårdmandskone da ekj!" Men da manden kom over til Maren Håning, var hendes første ord: "Hvorfor tog du ett den worst med?"

Tjenestefolk blev tit i mange år i samme plads. I en gård i Klim tjente en karl i 17 år. Der må have været et godt forhold mellem ham og husbonden, for da han var med i krigen i 1864, sendte han bud til husbonden og spurgte, om de nok kunne klare sig i den vanskelige tid, for han fik så meget, at han havde rigeligt, så de kunne

godt få lidt af ham. Da krigen sluttede, så kom han tilbage til pldsen. Efter sit giftermål gik han ud på dagleje og boede på Klim Rimme i et hus, der først i 1962 er forsvundet. I den nævnte gård var en tjenestepige i 40 år. Hendes madmoder havde tænkt at få godt af hende, når hun blev gammel og afmægtig; men det kom til at gå helt anderledes, idet pigen døde, og hendes madmoder sagde: "Det havde a endda ekj tænkt, te hun sku først a' stejl!"

Når karlene i den gård i den tidlige morgen skulle op, var det gerne husbonden, der vækkede dem. Han kaldte først på forkarlen: "Kristian!" – "Ja, får, nu skal a komm!" Man sagde "får" til husbonden. Så kaldtes på "høwerdrenge" (hjorddrenge) og til sidst på en tredje af de slumrende, der hed Søren. Forkarlen stod først op, han skulle have længst tid til påklædningen, han brugte halsklæde og flere ekstra ting for at være fuldt påklædt; hjorddrenge kunne ligge lidt længere, han kunne snart ordne sin påklædning; men Søren kunne ligge længst, for han skulle kun have et par bukser på. Således blev alle færdige på én gang til at trine ud i gården, så "vor får" ikke skulle vente på nogen af dem.

For hjorddrenge kunne der tit være drøje tider, når de skulle rundt til dyrene på de mange marker. Men rimeligvis har de haft en lignende gylden tid på året som hjorddrenge i Vust: Når den sidste mand i høstens tid havde fået kornet ind, holdtes grandestævne i skolen, og det betød, at nu skulle hverken får, heste eller køer stå tøjret på marken eller i kæret, nu måtte de frit gå overalt. Det kunne til tider være vanskeligt nok at få fat på en hest, når den skulle i arbejde; men tog man så et havreneg under armen, gik det fint. Iøvrigt var både hyrderne og dyrene vel tilpas med friheden. Den gav hyrderne oplevelser, der var deres lyw (lyst). Og heste, der fik lov til at være ude om natten, kom tit i kåd galop over marker og ad veje.

For dem, der op mod århundredskiftet var henvist til at være daglejere, var daglønnen fx. i høbjærgningstiden 1 kr., og arbejdsdagen varede fra kl. 6 om morgenen til solnedgang. Om vinteren, når der tærskedes med plejl, var daglønnen gerne en mark eller omkring ved 40 øre. Når daglejeren så kom hjem, tog han måske fat på at sno sime af halm for at øge daglønnen. Når han havde snoet 50 favne, kunne der tjenes 20 øre, idet simen toges med til høkeren, når der skulle hentes mel, sukker og salt.

Det var i den tid, fisk som torsk og knuder solgtes for 4-5 øre pundet; da der kom et par mænd til Klim og forlangte 9 øre for pundet, blev de spurgt: "Kan I få jer til det?" og de måtte vende om med deres fisk. Små grise kunne på torvet i Thisted koste 5 kr. pr. stk., så skete det endda, at de ikke kunne sælges, men kom mere magre tilbage.

Da Thisted-Fjerritslev Jernbane skulle anlægges, var der folk, der gerne ville tage del i arbejdet, der kunne nemlig tjenes omkring ved 2½ kr. om dagen. En mand gik daglig fra Klim til Vesløs og tilbage igen for at være med.

Det var en meget lang vej til og fra arbejdspladsen, der blev ikke tid til megen søvn i døgnet. Jernbanen medførte forøvrigt mange glædelige forandringer, skønt der var forhold, man i førstningen ikke var klar over. I Klim Kær skulle man af og til over banen til marken på den modsatte side. En mand ville en dag advare sin nabo: "Pas på, toget kommer!" Men naboen tog det med stor ro: "De kan knagmæ wal si mæ!"

Blandt de forandringer, jernbanen i 1904 medførte, var flytning af posthuset til Klim st. For mange år tilbage gik posten til Klim ud fra Fjerritslev, men kom så kun til enkelte steder, aviser og breve kom til skolerne, hvorfra så børnene tog dem med hjem. En tid var posthuset i Klim hos urmager Thomsen, der har radiotekniker Søren Christensen nu sin bolig. Efter nogle års forløb flyttedes posthuset til den østlige del af byen hos fru lærer Bech, i huset bor nu portør Villum Pedersen.

Det var diligencen fra Fjerritslev til Thisted, der kom med postsagerne. Postføreren afleverede to tasker i Klim, to i Thorup og to i Vust, og fra hver af byerne fik han en taske med vestpå; brevene skulle stemples i Bjerget posthus, hvorfor der i den by var en halv times ophold.

Der kunne være 4 passagerer med diligencen; var der flere, der ville med, skulle der bivogn ud. Ved stationen i Fjerritslev var der en stang, hvor der blev hejset kurve op alt efter passagerernes antal: en kurv for hver bivogn, så kunne man i Vestergård, hvorfra befordringerne udgik, blive klar over, hvor mange bivogne der skulle ud; der kunne være tider, hvor der var 3 kurve; men omkring ved de store højtider kunne der være så mange passagerer, at det kunne være nødvendigt at leje befordringer fra andre gårde, så blev der et helt vognoptog.

De ældre i Klim husker endnu, hvorledes der med små stød blev truttet i hornet, når diligencen ankom til byen, så man kunne være klar over ankomsten. Diligencekusken var en mand med godt humør. Han kunne fortælle om, at en vintermorgen kunne være så kold, at hornet frøs, så tonerne blev inde i det, hvor meget han end blæste og umagede sig for at trutte. "Men", påstod han, "da vi kom til Klim Kobakke, skjennet suelen, hurnet var tøet op, og så kom tovnerne!"

Kusken, der havde sin plads på bukken, havde et rum nær ved til mellemleder og forskellige andre ting. Han måtte ikke tage pakker med, men det skete alligevel i al hemmelighed, at han havde bud med helt fra Thisted til Fjerritslev eller Klim. Engang havde han i kassen et par høns med, hvoraf den ene var en kok. Hen på natten begyndte denne at gale. Postføreren sparkede på kassen, men hanen galede videre. Det blev dog ikke taget særlig strengt af postføreren, den næste dag sagde han blot til kusken: "Hvad er det dog for en musik, du har i mellemlederskassen?"

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1962, side 68-90).